

Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sumeroloji Bölümü
Tezi veren: Ord. Prof. Dr. Benno Landsberger.

KAPADOKYA TABLETLERİNE GÖRE ANADOLU KAVİMLERİ ÜZERİNDE ARAŞTIRMALAR

Dr. EMİN BİLGİÇ

Sumeroloji İlmî Yardımcısı.

Eski Asur lehçesi ve çivi yazısıyla yazılmış olan ve ekserisi Kayseri yakınındaki Kültepe (eski adı *Kaniş*) höyüğünde ele geçmiş bulunan tabletlere, ilk rastlandığı zaman Sayce tarafından Kapadokya Tabletleri adı verilmiş ve bu ad, hakikati ifade etmemekle beraber şimdiye kadar kullanılmıştır. İlim âleminde yer almış olan bu tabiri kullanmakta devam etmeği biz de uygun bulduk.

'Burada kısa bir hülâsasını vereceğimiz Doktora Tezi'mizin Giriş'inde, bu vesikaların tesadüfen ele geçerek müzelere veya şahsî koleksiyonlara intikal etmiş olanlarıyla 1925 de Hrozný'nin Kültepe'de yaptığı hafriyatla meydana çıkarılanlarının ve Boğazköy ile Alishar kazılarında elde edilmiş olanlarının binleri bulunduğunu ve bunlardan 2500 kadarının neşredilmiş olduğunu kaydetmiş bulunuyoruz. Bunların Etiler'den Önceki çağa ait olmaları, yani yeni kronolojik tesbitlere istinaden M. Ön. takriben 1950-1800 yılları arasında yazılmış olup Anadolu'nun ilk yazılı kaynaklarını teşkil etmiş bulunmaları bunlara ayrı bir kıymet ve ehemmiyet atfettirmektedir. Büyük bir kısmı, mezkûr çağda sırf ticaret kasdıyla Anadolu'ya gelen ve orada daha bol bulunan altın, gümüş ve ham madde ile o sırada mühim bir ticaret merkezi haline gelmiş olduğu anlaşılan Asur şehrinde getirdikleri kalay, kumaş ve diğer bazı mamul eşyanın mübadelesini gaye edinen Asurlu tüccarların kendi aralarında veya yerlilerle yaptıkları mukavele ve senetlerden ve ticarî mektuplardan ibaret olan bu vesikalar arasında yerlilerin birbirleriyle yaptıkları ticarî mukaveleler ve yekdiğerine yazdıkları mektuplarla yine onlara ait bazı evlenme mukaveleleri de bulunmaktadır. Hazırlanırken neşredilmiş olanlarının hepsini ve edilmemiş olanlarının da, Sayın Prof. Landsberger'in kendisinde bulunanları müsaade etmesi suretiyle, beş yüz kadarını incelemek fırsatını bulduğumuz bu tabletlerde, Asurca olanlarının yanında pekçok yerli şahıs ve yer adları, müteaddit kelimeler geçtiği gibi bazan yerli bey ve beyçelerden, yerli adlar taşıyan meslek sahiplerinden de bahsedilmektedir.

Bu sebeple mezkûr yazılı kaynaklar önümüze, Asurluların Anadolu'da kurdukları ticarî teşkilât ve dolayısıyla iktisat târihi üzerinde

durmak, ve Asurlu tüccarlarla alış veriş yapan yerli halkın durumunu aydınlatmak gibi çift iş koymaktadırlar. Yerliler mevzuu ile uğraşırken de yerli dillere ait kelime malzemesi üzerinde durarak bu dilleri tasnif etmek ve konuşanların kimler olduğunu öğrenmeğe savaşmak, onların evlilik hukuku prensiplerini ve ticarî münasebetlerde gözettikleri hukukî esasları tesbit etmek, beyler ve beyçelerden,- yerli meslek sahiplerinden bahsedilen yerleri bir araya getirmek suretiyle yerlilerin idare tarz ve sistemini aydınlatmak, birbirleriyle yaptıkları mukavelelerden ve aralarında yazdıkları mektuplardan, esir alım satımı mukavelelerinden istifade ederek ev idaresi şekillerine ve ictimâî durumlarına nüfuz etmek ve hattâ, metinlerde bazı kere geçen yerli tanrı adlarıyla mühürler üzerindeki tasvirler ve idoller arasında irtibat' tesisine çalışarak dinleri hakkında bazı hükümler çıkarmak ve nihayet metinlerde bahsedilen şehirlerin yerlerini teshite gayret etmek gibi çok cepheli bir vazife ile karşı karşıya kalıyoruz.

Biz birinci mevzuun da yardımına müracaatla, şimdide kadar üzerinde daha az uğraşılmış olan ikinci mevzu, yani "*Kapadokya metinlerine göre yerli halk*,, mevzuu üzerinde çalışmış ve yukarıda saydığımız, yerliler cephesini ilgilendiren bütün hususlar hakkında ana bilgileri toplamış ve hattâ bir kısmının kaba taslak terkiibini dahi bitirmiş bulunuyoruz. Fakat materyelin oldukça bol olması ve temas edilen mevzuların çokluğu dolayısıyla yerlilerle ilgili bütün kısımları: dahi bir arada vermek mümkün olamamıştır. Öyle ki bizim, "*kelime malzemesine dayanarak Anadolu'nun-eski dil ve kavimlerinin tabakalanması*» adı altında işlediğimiz parça dahi büyük bir hacim teşkil ediyor (IX + 202 sayfa).

Anadolu'nun yerli kavimleri üzerindeki araştırmalarımızın ikinci cildini teşkil edecek olan kısmın, birinci cilt olarak gösterdiğimiz Doktora Tezi'mize yazdığımız Giriş'de (S. 1 - 9), ön kanaatlerimize göre kısa bir hülâsasını vermiş bulunuyoruz. Burada verilen malûmatı daha kısa olarak şu şekilde förmüllendirebiliriz :

1— İktisadî bakımdan yerlileri nüfuzları altına alan Asurlu tüccarlar siyasî ve idarî bakımdan hiç bir tesir icra etmemişler, bilakis kendileri Yerli bey ve beyçelerin himayesine sığınmışlardır.

2 — Yerlilere ait evlenme ve boşanma mukaveleleri gözden geçirilince, bunlarda kadın ve erkeğin eşit haklara sahip oldukları ve karşılıklı anlaşma esası üzerine evlendikleri görülmektedir. Bu hal çağdaş kavimlerin kanun ve kontratlarında görülen esaslardan yâni, Hammurabi, Asur, Eti kanunlarında, Nuzi metinlerinde ve Tevrat'ta göze çarpan "*Satın alma*,, ve "*Levirat* == kocanın Ölümünden, sonra karısının kayın biraderlere hattâ kayın pedere intikal etmesi keyfiyeti,, tarzındaki evlenme sisteminden tamamen ayrıdır. Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlarında yerli kadınlarla evlenmede yerli sisteme tâbi tutuldukları anlaşılmaktadır.

3 — Yerli halk, Yerli bey ve beyçeler tarafından idare edilmekte, bunlar da iki büyük beylik olan *Kuşşara* ve *Puruşanda* beyliklerine tâbi bulunmaktadır. Beylerin maiyyetinde askerî ve mülki muhtelif memurlarla, sınaî teşkillerin başlan bulunmaktadır. *Hahhum*-şehrinin yerli bir kırallığın merkezi olduğu tek bir metinle tesbit edilmektedir.

4 — Fakülte yıllığında çıkmakta olan bir makalemizde, Yerliler tarafından bu çağda mâden istihsal ve imaline verilen önemi, ve onların altın gümüş, bakırı ve ne olduğu halâ tespit edilemeyen *amütum*-madenini istihsal ettiklerine ve As urdan getirilen kalayla bakırı karıştırarak tunç imal ettiklerine dair vazih metinler mevcut olduğunu göstermiş, bunların tercümelerini de yapmış bulunuyoruz. Bu metinlerde, altın, gümüş ve bakırın çeşitli kalitede oranlarından bahsedilmektedir. Yerlilerin muhtelif hububat nevelerini tanıdıkları, değirmencilikle iştilal ettikleri, türlü kumaşlar da dokuyabildikleri öğreniliyor. Bütün bu faaliyetlerine rağmen onların Asurlular tarafından canlandırılan ticaret hayatına gereği kadar iştilal etmedikleri, ve *amutum'dan*, maada, istihsal ettikleri maddelerin aralarında mübadelesini dahi Asurlu tüccarlara bıraktıkları, kendilerinin iktisadî bakımdan daima onların baskısı altında kalıp mütemadiyen yüksek faizler mukabilinde para ve mal aldıkları görülüyor. Bu hal onların istihsal işilerindeki başarılan ile, bugün için açıklanamıyan garip bir tezat teşkil etmektedir.

5 — Yerliler kendi aralarında da küçük mikyasta ticarî ve iktisadî münasebette bulunmakta, birbirlerinden bilhassa ödünç para almakta, ev, ve esir alım satımları için mukaveleler tanzim etmiş ve muhabere yapmış bulunmaktadır. Birbirlerine yazdıkları mektuplarda çoğunlukla borç ve alacak meseleleri, erzak ve yiyecek işleri bahis mevzuu edilmektedir. Bütün bunlardan yerlilerin içtimaî durumlarına ve ev idaresi tarzlarına dair bazı bilgiler edinebilmekteyiz.

6 — Elde mevcut vesikalardan faydalanarak Yerli halkın manevî cephesine nüfuz etmeğe, san'atları, dinleri, hakkında fazla bir şey söylemeğe imkân yoktur. Metinlerde Asurlu tanrı adları yanında, sadece *Ana*, *Hikişa Nipas*, *Hari-hari* v. s. gibi bazı Yerli Tanrı adları da geçmektedir. Bâzı tanrı adları Asur kalıbına bürünmüşlerdir. -t'yi ihtiva eden kubabat gibi. Mühürler üzerinde görülen tanrı tiplerinden Asurlu olanlarla yerli olanları tefrik meselesi güç bir arkeolojik tahlil işidir.

Kelime malzemesine dayanarak Anadolu'nun eski
dil ve kavimlerinin tabakalanması.

Bu başlıkla tezin ana konusuna dönmüş bulunuyoruz. Yukarda söylediğimiz gibi Anadolu'nun Etilerden önceki kavimlerini ve dillerim tabakalandırmak için bugünkü halde elimizde mevcut belli başlı malzeme vesikalarımızdaki Yerli tanrı ve şahıs adları, yer adları ve yerli dillere has cins isimlerle kelimeler teşkil etmektedir. Bütün tabletler-

deki bu neviden kelime malzemesi toplandıktan, Eti ve kısmen de Babil-Asur ve Nuzi (Kerkük civarında) metinlerinde geçenlerle Lidya, Likya, Karya ve Kilikya vesaire gibi Anadolu'nun muahhar yerli dillerinden Grek kitabelerinde hıfzedilen kelime malzemesiyle mukayese edildikten sonra, şimdiye kadar temas etmekten kaçınılan bu mevzuda sağlam neticelere varmak imkân dahiline girmiştir. Kelimelerin incelenmesinde takip ettiğimiz yol şudur: Ayrı fasıllar halinde bütün vesikalarda geçen şahıs ve yer adlarını, cins isimlerle diğer kelimeleri tahlil ederek bilhassa mahdut adetteki, muayyen vazifeli ekleri ve bunların bağlandıkları kökleri tesbit etmek; sonra da bu kelime köklerinin birleşebildikleri bütün ekler grubunu tayin suretiyle kelime malzemesinin hepsini sınıflara ayırmak kabil olup olmadığını ortaya koymak... Çünkü, aşağıda görüleceği üzere, tahliller neticesinde bazı kelime köklerinin eklerden bazılarıyla birleştikleri ve diğer eklerle hiç birleşmedikleri müşahede adilmektedir.

I — Şahıs adlarının tahlili (S. 10-49):

Şahıs adı teşkiline yarayıp kendi aralarında bir birlik teşkil ettikleri sonra gösterilecek olan 9 ek şunlardır: - *uman* veya - *umna* (nispet edatı), - *ahşu*, -*şar* (- *ahşu*'lu erkek adlarından kadın adı yapmağa yarayan ek), - *ala*, - *ara*, - *aşu*, - *arda* (yer adlarında da görülür), -*kuni*, - *a\ipra*. Bu eklerden bir veya birkaçıyla birleşen köklerin başlıcaları da şunlardır : *api* -, *hapi/u*-, *nim*v-, *parvav*-, *şalli*-, *şiuni*-, *supu*-...

api - kelimesiyle yukarıdaki eklerden bazılarının birleşerek teşkil ettikleri isimlere misâl olarak *Api-si-ahşu*, *Api - si - aşu*, *Api - sura*, *Api-latuku*, *Api-kuni*, *Api - şaviri* adları, *şalli* köküyle yapılan *Şalli - n - uman*, *Şalli - atta* (variyanı *Şallu* (v)- *anta*) isimleri, *şiuni* - köküyle teşkil edilen *Şivan - ala*, *Şimn - uman* nümuneleri alınabilir.

Şahıs adlarında müşahede edilen diğer - *ilka* (yalnız kadın adlarının teşkiline yarayan bu ekin - *alka*, - *al/nika*, - *i/uşka* variyanlarıdır), - *il* (nisbet edatı), - *na*, (a) *t*, - *e*, - *ia*, - *a*, - *va*, -*si*, - *sia* (kadın adı teşkiline yarayan diğer bir ekdir), - *lia*, -*ria*, -*ar*, -*an*, -*la*, -*lati*, -*pa*, -*ş* ekleriyle birleşebilen kelime kökleri de şunlardır : *ala*-, *asu*-, *halu*-, *hatta*-, *ia*-, *ila*-, *kani*, *karna*-, *kul*-, *malla/i*-, *nika*-, *paka*-, *su*-, *suli*-, *şakri*-, *sarsara*-, *şuli*-, *tarma*-, *tepû*-, *tuhuşi*-, *vaşh*-, *vatka*-..

Bu gibi kelimeler içerisinden mezkûr 19 ekin herhangi bir kaçıyla birleşmiş olanlara dâir misaller vermiş olmak için *Asu*, ¹*Asu-e*, ¹*Asu-ilka*, ¹*Asu-kani*, *Nika*, *Nika-(a)n*, *Nika-(a)t*, *Şar-nika-(a)t*, *Şar-nika-(a)r*, *Şarnika - (a)n*, *Vaşhu-pa*. *Vaşha-nia*, ¹*Malîa-vaşhi*, ¹*Malla-vaşhi-nâ*, ¹*Ala-vaşhi* gibi adları sayabiliriz, *Vali-vali*.. ¹*Mata-vata*, *Şusuli*, *Tatali*, *Katutu* gibi müteaddit mükerrer isimlerden bazılarının ana kökleri yine bu son 19 ekten bazılarıyla birleşmiş görüldüğünden bunları da aynı grupta mütâlâa etmek gerekeceği anlaşılmaktadır.

II — Yer adlarının tahlili ve yerlerinin tesbiti hususunda incelemeler (S, 50-69):

Kapadokya kaynaklarında rastlanan ve bir kısmı Eti, Babil, Asur, Mâri metinlerinde de görülen şehir adlarının ek ve köklerinin ayırd edilmesi ve bunların Anadolu'nun muahhar dillerine ait kelime bakiyeleriyle mukayesesi de kavimlerin ve dilberinin tabakalanması işini desteklemektedir. Bu husustaki araştırmaların daha başlangıcında iken dikkati çeken bir nokta muayyen ekleri ihtiva eden bazı yer adlarının Anadolu'nun bir muayyen mıntakasına diğer bir kısmının da başka çevrelere isabet etmiş olduklarının müşahedesidir.

Şehir adlarında görülen ilk önemli üç ek *-anta* (şahıs adlarında da görmüştük), *-aşsa* ve *-urna*'dır. Bu ekleri ihtiva eden şehir adları *Puruşanta*, *Paranta*, *Nenaşsa*, *Lipurna*, *Tikurna*, *Tişmurna*'dır. Bu şehirlerin çoğu ve aynı ekleri taşıyan diğer birçok şehir adları Eti metinlerinde görüldüğü gibi Lidya, Likya, Kilikyâ v.s. gibi cenubî ve cenubu garbî Anadolu kavimlerinin dillerine ait kitabelerde de bu eski ekleri muhafaza eden birçok şehir, tanrı ve şahıs adları mevcuttur. Bilhassa Kretschmer ve Sundwall bunlarla uğraşmış ve has isimleri toplayıp neşretmişlerdir. *-anta*, *-aşsa* ile *-urna* ve şahıs adları münasebetiyle zikredilen *-uman* veya *-umna* ve *-ala* ejderi gerek mezkûr Anadolu dillerinde gerekse Yunanistan'ın Hint-Avrupalılardan önceki sekencesine ait dil bakiyelerinde, hatta Etrüsk kitabelerinde dahi ortaya çıkmaktadır. Kapadokya metinlerinde görülen *Tarhu-ala* adıyla Eti metinlerinde görülen *Tarhunza* tanrı ve *Tarhunt-aşsa* şehir adlarında bulunan *Tarhukökü* de Etrüskçe'deki *Tarquinius'ta* tekrar tezahür etmektedir.

Metinlerimizdeki *-uşna* ekli *Vuluşna* ve *Puruşna* ile Eti metinlerinde rastlanan aynı eki havi şehirlerin yerlerini tayin etmek imkânı yoktur.

Bunların dışında kalan *-ura* ve *-ra*, *-a*, *na*, *-ta*, *-ar*, *-nia*, *-at*, *ma*, ekleriyle yapılmış olan *Tilimra*, *Bîtura*, *Gaziura*, *Kuşşara*, *Amkuva* veya *Akkua* (bugünkü Alişar), *Şalahşuva*, *Nanuva*, *Timelkia*, *Tuhpia*, *Harşumna*, *Harana*, *Patna*, *Vahşuşana*, *Abarna*, *Mallita*, *Taggušta*, *Şalatuvar*, *Puhitar*, *Vaşhania*, *Tavıma*, *Taşkuria*, *Nihria*, (*Kümmalia*), *Kupumat*. *Künanamit*, *Turhumit*, *Savit*, *Tegarama*, *Hurama*, *Ulama* gibi Kapadokya metinlerinde görülüp, bir kısmı Eti, Asur, Babil, Mâri kaynaklarında tekrar kendini gösteren yer adlarıyla aynı ekleri ihtiva edip yalnız Eti metinlerinde görülen benzer şehirlerin, bahsedildikleri metinlere göre yerleri araştırıldığı vakit heyeti umûmiyesi itibariyle bunların orta ve kısmen de doğu Anadolu'nun iç kısımlarında bulunan şehirler oldukları kanaatına varılmaktadır. Aranması gereken çevre ve şehir yakınları tezimizde ayrı ayrı münakaşa edilen ve gösterilmeğe çalışılan bu şehirlerden *Kuşşara'nın* Yozgat civarında, *Gaziura'nın* Turhal yakınında, *Harşumna'nın* Kültepe-Boğazköy harabeleri arasında, *Mallita* ve *Vahşuşana'nın* Niğde yakınlarında, *Şalatuvar'ın* orta Kızıl-

ırmak çevresinde, *Vaşhania'nın* Kayseri'nin batı yakınında *Nîhria'nın* Mardin havalisinde, *Turhumit* veya *Turmitta'nın* kelime benzerliği de gösteren Darende yakınında olacağına dair işaretler vardır. *Teğarama'nın*-bugünkü Gürün'e tekabül ettiği umumiyetle kabul edilmektedir.

Şehir adları arasında dahi, seyrek de olsa mükerrer isimlere tesadüf edilmektedir: *Hanaknak*.

Ek ve kökü tesbit edilemeyen birçok şehir adları daha vardır ki, bunlardan bir kısmı mimasyonsuz bir kısmı da Asurca'nın tesiriyle mimasyonlu olarak bulunmaktadır. Bunlara misâl olarak *Lihşu, Şana, Ürsu* (son araştırmamızda Malatya'nın doğu şimalinde olacağı kanaatma vardık), *Zalpa* (Kırşehir civarında olmalı), *Hahhum* (Eti metinlerinde *Hahhaş* şeklinde geçen bu şehrin Sivas-Divrik arasında olacağı kabul edilmektedir). *Ahum, Hasamrum, Unipkum* v. s. zikredilebilir.

Dikkati çeken diğer yer adları *-hat* ekini ihtiva edenlerdir ki, bunlar Kapadokya metinlerinde yalnız *Eluhut* ve *Talhat* ile temsil edildikleri halde Mâri, Eti ve muahhar Asur kaynaklarında bunlardan, başka *İamhat* (Halep çevresinin eski adı),» *Kahat, Qirdahat* v. s. de geçmekte ve bunlar umumiyetle şimalî Surye mıntakasında bulunmaktadır. *-hat* ekinin Anadolu dilleri ile ilgisi olmasa gerektir.

III—Yerli dillere has cins isimlerin ve diğer kelimelerin tahlili (S. 70-82):

Bunlarda da şahıs veya yer adlarında görülen bâzı kelime köklerini tesbit mümkün olmakta, hattâ birkaçının manâsının tayini yolunda bile yürünebilmektedir. Cins isimlerin ve kelimelerin araştırılması sırasında üç türlü kelime sınıfı ile karşılaşılıyor :

1- Asurcaya iktibas edilmiş olan yerli kelimeler.

Böyle kelimeler, vazife bakımından birbirine çok yakın olmakla beraber yine aralarında ufak bir fark bulunan *-m (num)* ve *-an (num)* eklerini ihtiva etmektedirler.. Filhakika Babil lûgatında bu ekleri taşıdıkları zannını veren birçok kelime varsa da bunlar arasında substrat dil-den Sumerceye ve ondan Akadcaya. iktibas edilen sonu *-n'li* kelimelerle (meselâ:*rbuginnum==ekmek* torbası, *-sudinum=elbise parçası, allanam==meşe, karanum=şarap*)- hakikaten Akadca olanları (meselâ:- *qutrinnum, tupqinnum, ummiânnum, rabiânnum*) yine Babil metinlerindeki, -Akadcadan iktibas ettirilemeyen kelimelerden (meselâ: *amurdinum, sapalginnum—birer* nevi ağaç, *alappannum, armannum—birer* nevi meyve) dikkatle ayırdetmek lâzımdır. İşte Babilcedeki, Sami menşeden olmayan kelimeler gibi birçokları Nuzi metinlerinde de görülmektedir ki, böylelerini Kapadokya vesikalarında rastlanan birçok benzerleriyle birlikte mütâlâa etmek daha isabetli olacaktır. Çünkü, bunlardan bâzılarının köklerini: yerli şahıs ve yer adlarında tekrar bulmak mümkün olmakta-"dir. Meselâ Asurca ve Babilceye ve onlardan. Şüryanî ve Arapçâya geçen, metinlerimizdeki tarkumannum (Türkçedeki tercuman kelimesinin

aslıdır, Almancaya *Dragoman* şeklinde geçmiştir) kelimesinin kökü *tar-kuma-* "söylemek, haber vermek,, suretinde Etiçeye de iktibas edilmiş olduğu *gibi kursinnum* veya *kursannum-* kelimesinin köküne *Kursaura* şehir adında ve Eticedeki *kurşa-* "kalkan deri,, kelimesinde, *tusinnum* kelimesinin köküne de belki Eticedeki *tuzzi-* "ordu,, tabirinde rastlamaktayız. *Luhusinnum* kelimesinin kökü de Luhuzatia şehir adında bulunmuş olmalıdır. *şallinnum* kelimesinin kökünü teşkil eden ve Eticede büyük manasına gelen *şalli-* kelimesi ise *Şalli-anta* ve *Şalli-n-uman* şahıs adlarında kendini göstermektedir.

Kapadokya vesikâlarındaki diğer *-in (num)* ve *-an (num)* ekli numuneler *saptinnum*, *kulupinnum*, *sukînnum* veya *sukannum*" patika,, *upatinnum* (*Upatihşu* âdında da *upati-* kökü görülür), *hulukannum* "araba, sediyeye,, *lakannum* "bir hayvan,, *şaşannum* "lamba?,, ve sairedir.

2 -Muayyen-bir kalıba bürünmüş olan kelimeler,

Bunlar *gugamlum* "pazar yeri,, *kişerşum*, *şuşalşum* kelimeleridir ki, yalnız Asurcada geçen bu kelimelerin Sami asıldan olmamakla beraber muhakkak eski Anadolu dillerinden değil, belki bilinmeyen diğer bir dilden alınmış olmaları da mümkündür.

3 — Yerli dillere ait fakat belli ekleri ihtiva etmeyen kelimeler.

Böyleleri arasında *arhalum*, *makuhum*, *nuâ'um*, gibi Sami mimasyonu taşıyanlar., (*eri'um*) *Ula*, (*kaspum*) *işpa*, *liti*, *tiri* gibi birer bakır ve gümüş kalitesini göstermeğe yarıyanlar ve *mamiri*, *iknusi* vesaire gibi ne manâya geldikleri bilinmeyenler sayılabilir.

IV. Kâpâdokya kelime malzemesine göre kaç çeşit yerli dil tesbit olunabilir?

A—- Belli başlı iki dil grubu:

Yukarıda şahıs ve yer adlarının tahlilinden bahsederken şahıs adı teşkiline yarıyan 29 ekten ilk 9 u ile yer adı: teşkiline yarıyan 17 ekleri kesin olarak ilk üçü ile ancak muayyen kelime gruplarının birleşebildiğini söylemiştik Buna karşılık şahıs âdı meydâna getirmeğe yarıyan mütebaki 19 ekle ve yer âdı teşkiline yarıyan 5 den 15 numaraya kadar olan eklerle birleşen ve öncekilerle hemen hiç birleşmeyen kökler de bulunduğunu kaydetmiştik. İşte bu iki ekler ve kökler grü-puhun birbirlerinden ayrı kalarak kendi aralarında kaynaşmış birer kül teşkil ettiklerini açıklaştıran başka delillerimiz de vardır:

Bir kere birinci şahıs adları grubunda nisbet edatı *-uman* ve kadın adları teşkiline yarıyan ek *-şar* olduğu halde, ikinci grupta nisbet edatı *-il* ve kadın adları teşkiline yarıyan ek başlıca *-ilka* (ve varyanlan) dır. Fakat bu grupta aynı işi gören bir *-sia* eki de vardır.

Sonra birinci guruptaki *-artta* ekinin hem şahıs hem de yer adları teşkiline yaradığı ve bunun diğer *-aşsa* ve *'-urna* (bu ek bugünkü

Smyrne = İzmir'de varlığını halâ korumaktadır) ekleriyle, ve aynı gruptan yalnız şahıs adı teşkilinde kullanılan *-uman*'la birlikte Likler, Lidler, Kilikler gibi yerli kavimlerin hem şahıs hem de yer adlarında yaşamakta devam etmesine mukabil ikinci gruptan saydığımız *-ura*, *-na*, *-a*, *-ia*, *-ta*, *-at*, veya *-it*, *-ma*, *-lia*, *-ria*, *-ar* gibi eklerle teşkil edilen yer adlarının Orta Anadolu'da bulunan şehirlere ad olmaları da elimizdeki dil materyelini iki sınıfa ayırmanın lehine delil teşkil ederler. Esasen son olarak sayılan eklerin birçoğunun aynı zamanda, bol bir şekilde şahıs adları teşkilinde rol oynadıkları da dikkate alınmak icabeder. İkinci gruptan yer ye şahıs adları arasındaki başka bir iştirak noktası da aynı kelimenin hem yer hem şahıs adı teşkilinde yer almasıdır. Meselâ ^f *Malli-vaşhi*, ^f *Malli-vaşhina* şahıs adlarının yanında, *mali* ve *vaşh* köklerini ihtiva eden *Malli-ta* ve *Vaşha-nia* şehir adlarını buluyoruz.

Şu halde gerek şahıs ve yer adları arasındaki ek ve kök münasebet ve, bağlılıkları gerekse mevcut coğrafi adların Anadolu'nun iki ayrı mintakasına yerleştirilebilmeleri bakımından bu dil unsurlarını cesaretle birinci ve ikinci diye iki gruba ayırabiliriz.

B — Birinci dil grupuna niçin *Protoluvi* ve ikinci dil koluna niçin *protoeti* adını veriyoruz?

Bazı bilginlerin düşüncelerinin aksine olarak birinci koldan olan *-uman*, *-şar*, *-aşsa* eklerinin ve bunların birleştikleri köklerin Luvi diline has olmadıkları ve meselâ hakiki bir Luvi elemanı olan *-muva* ekinin Kapadokya metinlerinde bulunmadığı farkedilmektedir. Mezkûr eklerin Hint - Avrupa dilleriyle mukayeseleri de ikna edici bir netice vermemiş, bilginlerin öz Etice saymak istedikleri, adı geçen eklerle birleşen *haşsu-* "kıral", *şalli-* "büyük", *şiuni-* "tanrı" gibi kelimelerin Hint - Avrupa dillerinden müştak olmadıkları anlaşılmıştır. Bu sebeple, Eticede ye kısmen Luvicede rastlanan ek ve köklerin bunlara daha eski bir dilden geçtiğini kabul etmek lâzımdır. İşte biz bu dile ait eklerin muahhar Luvi sahasında yayılmış olduklarını göz önünde tutarak *Protoluvi* adını kullanıyoruz.

İkinci dil koluna *Protoeti* dememizin sebebi ise, Kapadokya materyeli arasında tesbit ettiğimiz *-il* nisbet edatının, *-na* ve *-lia* eklerinin *Protoeti* metinlerindeki adlarda ve kelimelerde de bulunması, bizim metinlerdeki şehir adlarında görülen *-ura* elemanının *Protoetice*'de "kuyu,, manasına geldiğinin tesbit edilmiş olması, yine metinlerimizde rastlanan *vaşh* ve *kun* kelimelerine *Protoetice*'de dahi tesadüf edilmesi ve nihayet bizim has isimlerdeki tekerrür hususiyetinin *Protoetice* kelimelerde de müşahede edilmiş olması ile *l/ş* tebeddülünün bizim malzeme arasında da yer almasıdır.

C — *Protoluvi* ve *Protoeti* dillerine..ait unsurların birbirine girdiği haller.

Elimizdeki malzeme iki ayrı dil tesbitine imkân vermekle beraber bazan, birinci dile has bir ekin ikinci dile ait bir kökle birleştiği ve bunun aksinin de vaki olduğu görülmektedir. Meselâ *Protoluvica* olduğu *'Haşşu-şar*, *'Haşşu-şar-na*, *Haşşu-ara* gibi daha çok o dile ait ekleri havi isimlerle belli olan ve *Protoetice kate* "kiral,, kelimesine tekabül ettiği anlaşılan *haşşu* - kelimesinin - çünkü Eticede varlığını koruyan bu kelime orada kiral anlamındadır- *Protoeti* dilne has -a ekiyle birleşerek *Haşşu (v)-û* adını meydana getirdiğini de görüyoruz. Halbuki *Nakkilit*, *Nakkirkan*, *Nakkiştuar* şahıs adlarından *Protoetice* olduğu anlaşılan ve Eticede de varlığını koruyan *nakki-* "mühim, ağır,, kelimesinin *Protoluvica -ahşu* ekiyle de birleşerek *Nakki-ahşu* adını meydana getirdiği de tesbit ediliyor. *Protovilice*'ye has bir kelime olduğu *Şuppi*, *Şuppi-uman*, *'Şuppi -kani*, *Şuppi-lapra*, *Şuppi-ipra* adlarından anlaşılan ve Eticeye de geçmiş olan *şuppi-* "temiz", *Protoetiçeye* has -*anika* ekiyle birleşerek *'Şuppi-anika* adını da meydana getirmiştir. Biz bunlar gibi her iki gurup ekleriyle birleşerek isim yapmış plan kelimelerden *inar-* (yalnız başına iken Kapadokya metinlerinde bir şahıs ve Eti metinlerinde bir tanrıçe adıdır), *piru-* ve *atu-* kelimelerinin esas itibariyle *Protoetice*, *şaş-*, *şat-*, *tarhu-* kelimelerinin de *Protoluvices* olduklarını söyleyebiliriz, *ara-*, *haşt-*, *utne-* köklerinin ise bu iki guruptan hangisine gireceklerini tesbit edemiyoruz.

İşte biz bazı misâllerdeki bu ekler ve kökler karışmasını, esas itibariyle birisi Anadolu'nun cenup ve cenubu garbisinde diğeri merkezinde yerleşmiş olan iki kavmin birbirleriyle, tabletlerin yazılmış olduğu *Koloni Çağı'ndan* epeyi zaman Önce sıkı münasebete giriştikleri şeklinde izah etmek istiyoruz. Bu düşünceyi vesikalardaki baba-oğul veya iki kardeşten birisinin adının *Protoluvica* diğerininkinin *Protoetice* veya bunun aksi-olması gibi hallerde tekit eder. Yalnız *Koloni - Çağı'nda* bu birbirine girmiş iki kavimden hangisinin dilinin konuşma dili olduğu, yahut ikisinin de ayrı ayrı konuşulmakta devam edip etmediği veya her ikisinin karışmasından müşterek bir konuşma dilinin meydana gelip gelmediği meselesi temamiyle meçhuldür, denilebilir. Bu nokta üzerinde bir hükme varmak isterken, daha sonraki Eti kaynaklarına intikal eden saf ve karışksız *Protoetice* dinî metin parçaları bulunduğunu hatırdta tutmak icabeder.

V — Eticede tekrar rastlanan kelime kökleri ve *Koloni Çağı'nda* Etilerin Anadolu'da bulunup bulunmadıkları meselesi (S, 97-102):

Eti lûgatmda bulunan kelimelerden bâzılarının ve bu meyanda bilhassa, önce de gerektikçe zikrettiğimiz Götze tarafından ele alınan *şuppi-* ve *şalli-* kelimeleriyle bizim göz önünde bulundurduğumuz *haşşu-*, *nakki-*, *şiumi-*, *tepu-* kelimelerin kapadokya kelimesi arasında da bulunmaları sebebiyle muahhar manâda Etilerin - yani devlet kurdukları zamandaki anlamda- ta *Koloni Çağı'nda*. Anadolu'ya gelmiş olduklarını

kabul etmek doğru değildir. Çünkü yukarıda sayılan kelimelerin iştikak bakımından, Öz Etice'nin dahil bulunduğu Hint>Avrupa dilleri ailesiyle; ilgileri isbat edilememektedir.

Bununla beraber Eticede hububat manâsına, gelip malzememiz arasında da yer alan *halkı* kelimesinin ..(*Halki - aşu* adında) Frikçe şelkia lahna kelimesiyle münasebeti olduğuna kat'î gözüyle bâkılmaktadır.

Görülüyor ki Öz Etice'ye has unsurlar Kapadokya metinlerinde çok azdır. Sonra Öz Etice'ye ait ekler Kapadokya kaynaklarında hemen hiç görülmemektedir. Yalnız Etice irab eklerinin şüphelenilemeyecek olan bazı izleri müşahede edilmektedir. Şu halde *Koloni Çağı*'nda, Eti Çağı'nda olduğu gibi Öz irce'nin kaide ve sentaksının hakim olduğu, kelime hazinesi *Protoeti*, *Protoluvi*, *Lûvi* hatta Hurri dillerinden aldığı kelimelerle zenginleşmiş aktif bir Eticenin mevcudiyetinden ye dolayısıyla Etilerin devlet kurdukları zamandaki gibi kesif bir halk kitlesi halinde Anadolu'ya gelmiş olduklarından bahsedilemez. Bu zamanda . Etilerin Anadolu'ya yavaş yavaş gelmeye ve öncü kuvvetlerinin nüfuza başladıklarını kabul edebiliriz. Eğer keşif bir halde, gelselerdi *Labarna* ile kurulan eski Eti Devleti gibi bir varlığın bu zamanda da derhal kurulmuş olması,. Etilere Babil çivi yazısının değil Kapadokya metinlerinde kullanılan Asur çivi yazısının geçmesi, metinlerde rastladığımız pek çok meslek adının Etilere de intikal etmiş bulunması *{bir hatıranın devamı olan rabi simmiltum = merdiven beyi ? tabirinden sarfı nazar başka meslek adı Etilere geçmemiştir.}* ve Etilere has olan arkeolojik motiflerin *Koloni Çağı* silindiri mühürleri üzerinde bol bol bulunması beklenirdi.

VI. Anadolu'da *Hurrilerin* mevcudiyeti meselesi (S. 102 - 107):-

Kapadokya metinlerinde görülen bazı şahıs adlarının ve bazı kelimelerin Nuzi metinlerinde de bulunmasını dikkate alan J. Lewy ve L. Oppenheim *Koloni Çağı*'nda *Hurrilerin orta* Anadolu'da kesif bir halk tabakası halinde bulduklarını kabul etmek istemişlerdir. Halbuki yukarıda tefrik ettiğimiz iki yerli dil unsuruna *Protoluvi* ve *Protoeti*) nisbetle hakikî Hurri numuneleri çok azdırlar. Şahıs adları arasında *Hurrilere* has olmak üzere *-ari* ekini-'-taşıyan *İmri-ürri*, *Kusrâri*, *Titin-ari*, *Hurrice*de bey manasına gelen *ivri-* ile teşkil edilen *Eviria*, *Eviri - muşa*, *Eviri - şarrim* (?.), ve bunlardan başka *Gabazi*, *Haruhul*, *Haşim -navâr*, *Hubitam* adları gösterilebilir. *Akaşsi*, *Meme - bir* adlarının ise *Hurrice* veya yerli dillere has oldukları kestirilemez. *Bizim Protoluvi* dilinden saydığımız *Habi - aşu* adının ve yapı bakımından buna benzeyen *Hatâbi - aşu*; *Nahi - aşu* gibi adların *Hurrilerde* görülmesi ve vezir manâsına gelip *Proioetice'ye has -il nisbet* edâtıyla *Hurrice şina - ve - ah* elemanlarının kaynaşmasından meydana: gelen *şinahil* kelimesi dikkati çekmektedir. Fakat yerli

kelime malzemesine nisbetle çok mahdut sayılabilecek olan bu misaller sadece, bilinmiyen bir zamanda ve yerde Hunilerle *Protoeti* ve *Protoluvî*'lerin münasebette bulduklarına işaret ederler; ve kesif bir *Hurri* halkının orta Anadolu'da varlığını kabul ettirmeğe kâfi değildirler. Çünkü esasen bu mahdut isimleri taşıyan şahısların da, Asurluların ya babaları veya oğulları olduğu görülmektedir. Mezkûr misallerin dışında, adı geçen bilginler tarafından *Hurric* olarak gösterilen isimlerin mühim bir kısmı Asurca, bir kısmı da *Protoetice* veya *Protoluvice* adlardır.

Tezde asıl metin kısmından sonra evvelâ Altnotlar ve izahlar kısmı gelmektedir (S. 108-154). Burada gerekli orijinal kaynakların yerleri gösterilmiş, bazı metin tercüme yapılmıştır. Fakat bunlarda hususiyle Eti kaynaklarından alınan malûmat toplanmış, bunların izah ve münakaşaları yapılmıştır.

155-202 inci sayfalarda ise bütün kelime malzemesinin, tanrı adları, şahıs adları, yer adları, yerli dillere has cins isimler ve diğer kelimeler, Hurri şahıs adları ve Hurric kelimeler, Asurlu veya yerli olduğu bilinmiyen kelimeler sırasıyla tam bir üstesi verilmiş ve bütün bu isim ve kelimelerin karşısında geçtikleri bütün orijinal kaynakların neşir yerleri işaret edilmiştir.